

Güncel

KÜRESEL KRİZ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER VE ÖNERİLER

Talat SARAL

Dünya medyasında; “Global Kriz, Kapitalizmin 11 Eylül’ü, Asrın Ekonomik Krizi, Neo-Liberalizmin Çernobil’i, Finansal Sosyalizm, Finans Sektörünün Pearl Harbour’u...” gibi isimlerle tanımlanan küresel ekonomik kriz; 2007 yılı ortalarında ABD’de düşük/zayıf teminatlı ipotek kredileri balonunun patlamasıyla başlamıştı. Başlangıçta bu olay genelde sınırlı etki yaratacak bir *finansal dalgalanma* olarak görüldü ve gereken ölçüde önemsenmedi.

Ancak geçen sürede ve özellikle Eylül 2008 ayından itibaren bu finansal dalgalanma; bir yandan ABD’de *derinleşmeye*, bir yandan da bu ülkenin dünya ekonomisindeki ağırlığı (milli gelir bazında dünyanın yaklaşık %25’i) ve giderek daha hızlı esmeye başlayan küreselleşme rüzgarıyla, tüm dünyaya yayılmaya başladı. Böylece olay, *küresel finansal kriz* olmanın da ötesine geçerek, tüm dünyayı etkisi altına alan bir *küresel ekonomik kriz* niteliği kazandı.

2009 yılına böyle bir ortamda ve siyahi B. Obama’nın büyük değişimler vadeden başkanlığıyla girdik. Üstelik, 1929 Büyük Ekonomik Bunalımı’ndan sonra dünyadaki en büyük mali/ekonomik çöküntüyü yaratan bu küresel ekonomik krizin henüz dibi de görünmüyor...

Küreselleşme Rüzgârı Bu Kez Ters Esiyor

Özellikle son çeyrek asırda *kapitalizmin yelkenlerine sürekli rüzgâr taşıyan* ve özünü, bu dönemde *iletişim teknolojisindeki baş döndürücü yeniliklerin oluşturduğu küreselleşme olgusu*, gelişmiş ülkelerin ve bu ülkeler kaynaklı çok uluslu şirketlerin dünya genelini-

de daha da güçlenmelerine yol açtı. Gelişme yolundaki ekonomilerle enerji ihraç eden ülkeler de bu rüzgârdan paylarını aldılar.

Ancak rüzgâr bu defa tersten esmeye başladı. Kriz en büyük gelişmiş ekonomide doğduğu halde, etkisini tüm dünyada göstermede fazla gecikmedi. Pek çok sorunla esasen karşı karşıya iken, bu *küresel ekonomik krizin bir karabasan gibi* dünyanın üzerine çökmesi, tüm ülkelerde günlük yaşama ve geleceğe yönelik korku ve endişeleri kat be kat artırdı, yönetimlere ve özellikle finansal kuruluşlara/sisteme olan güveni derinden sarstı. Kriz ilk etkilerini finans kesiminde gösterdi. (1) Ardından, istisnasız her ekonomi için en önemli itici güç olan talebi/tüketim harcamalarını dünya genelinde azalttı.

Bunun sonucunda nerdeyse tüm dünya ekonomileri durgunluk, hatta küçülme sürecine girdi. Öyle ki, başta ABD’de ve AB ülkelerinde olmak üzere, bu eğilimleri kırmak için hazırlanan ve dünya genelinde toplamı (yeni ABD Başkanı B. Obama’nın halen Kongre’de görüşülen 825 milyar dolarlık tüm zamanların en büyük paketi ile birlikte) 14,090 trilyon dolara ulaşan kurtarma paketleri bile işe yaramadı. (2)

Dünyanın mevcut sorunlarını da etkileyen bu tehlikeli gidiş ortak çare bulmak üzere, Türkiye’nin de dahil olduğu 20 gelişmiş ve gelişme yolundaki ülkenin Kasım 2008 ayında ABD başkentinde en üst düzeyde yaptıkları toplantıdan, iyi niyet bildirimi ve 2 Nisan 2009’da yeni bir toplantı takvimi belirleme dışında somut bir sonuç çıkmadı.

Yaşamaya başladıkları kriz konusunda AB kendi içinde bile bir ortak çözümde anlaşamayarak yine sınıfta kaldı. Dahası, AB’nin omurgasını oluşturan Berlin-Paris ekseninde belirgin soğukluklar ve küskünlükler yaşandı, yaşanıyor. Başta İrlanda, İzlanda, Macaristan, Ukrayna ve Letonya olmak üzere, bazı AB ve Avrupa ülkeleri IMF’nin kapısını çalmak zorunda kaldı. Dahası, AB ve İngiliz Merkez Bankaları FED’i izleyerek rekor düzeyde faiz indirimlerine gitti, avro dolara karşı %20’ler oranında değer kaybetti ve avro şemsiyesi altında bulunan İspanya, Portekiz ve Yunanistan gibi AB üyelerinin de kredi notları düşürüldü. Buna rağmen kriz derinleşerek yayılmayı

Avrupa'da da sürdürüyor. Özellikle, Macaristan'ın başını çektiği yeni AB üyesi bir grup Doğu Avrupa ülkesinin Brüksel'den talep ettiği 190 milyar avroluk yardımın reddedilmesi, bu ülkelerde şok etkisi yaratmış ve "Yeni Demirperde" girişimi olarak nitelendirilmiştir...

Kısaca; kapitalizmin koruyucu meleği (!) olan küreselleşme büyüsü bozuldu, güven sarsıldı, kriz krizi doğurdu ve 80 yıl sonra domino etkisi, tüm dünyayı bir bir ekonomik çöküntüye/felakete sürükleyebilecek şekilde ters yönde kendini göstermeye başladı... AB'de ise; kriz, referandumlar sonrasında pamuk ipliğine bağlı "siyasi birlik" hedefini de aşarak, uzun bir dönemde ve büyük emekler sonucunda oluşturulan "ekonomik ve parasal birlik" yapısını bile tehdit ediyor...

Krizin Arka Plandaki Temel Nedenleri

Yaşanan küresel ekonomik krizin nedenlerini, kapitalizmin/serbest piyasa ekonomisinin doğasında mevcut özelliklere ve/veya konut kredileri balonunun patlamasına bağlamak mümkündür. Ancak bize göre arka plana da bakarak, krizin kaynağı konusunda şu sebepler üzerinde de durulmalıdır:

- Doların fiili dünya parası olarak tekel konumu ve dolayısıyla ABD'nin hiç bir uluslararası kurala tabi olmaksızın 1971'den beri istediği kadar dolar basabilmesi söz konusudur. (3) Özellikle Irak'ın 2003'te işgalinden bu yana, ortalama yıllık 700 milyar dolar düzeyinde cari açık vermesine ve bütçe açıklarının bu düzeyin de üzerine çıkmasına (Obama'nın 2009 bütçe tasarısı 1,750 trilyon dolarlık görülmedik bir açığı öngörmektedir) rağmen, ABD ekonomisinin çökmemesi doların bu özelliğine dayanır. Dolara bu imtiyazı, ABD'nin tek süper güç olması ve bu yolla örneğin OPEC'e baskı yaparak, petrolü yalnızca dolarla sattırması sağlamaktadır.
- Bu imtiyaza rağmen, ekonominin yapısal sorunları ABD yönetimlerine şu ortamı yaratmıştır: Uzay teknolojisi ve bir ölçüde de savunma sanayii hariç olmak üzere, ABD'nin reel sektörde kaybettiği (özellikle Çin, Japonya, ve Almanya'ya kaptırdığı) rekabet üstünlüğü sonucunda hükümetler; kendileri yönünden hayati derecede

önemli olan, ekonominin büyümesi için adeta sınırsız ölçüde “yatırım bankacılığı” kavramında somutlaşan, aşırı kar ve süper pirim çılgınlığı temelinde sürekli sanal değerler üreten spekülâtif fonların türlü oyunlardan medet umma noktasına gelmiştir.

- Böylece, potansiyel risk faktörleri devamlı gözardı edilerek, “önemli olan ekonominin büyümesidir” yaklaşımıyla, kamu otoritelerinin ve öteki düzenleyici kurumların akıl almaz bir aymazlık içinde bu saadet zinciri oyunlarını seyretmesi, sorunların krize dönüşmesini hızlandırmıştır.
- Bunlar yanında, konunun bir de “ticari ahlak” boyutu vardır: Düşük kaliteli türev kağıt üretmek, bunun pazarlanmasına katkı sağlamak, bunlara karşı müşteriyi uyarmamak ve faaliyetleri denetlememek ABD gibi bir ülkede nasıl mümkün olabilir?.. Böylesine başı boş bir ticaretin, örneğin garanti belgesiz (veya sahte belgeli) bir makine üretilip satmaktan ne farkı vardır? Bu alanda kuralsızlıktan çok denetimsizlik söz konusudur. Milyonlarca ABD vatandaşı ve tüm dünya, konut sahibi olma sevdasıyla bu denli sömürüye açıkça kurban edilmiştir.
- AB de akıntıya kürek çekti: Tabii krizin öncesinde, kapitalist içgüdü ile risk iştahı yüksek AB ekonomilerinin, ayrıca yükselen yıldızlar Uzakdoğu ve Körfez ile öteki petrodolar sahiplerinin de aymazlıkta ABD ile yarıştığını görüyoruz. Daha kolay uyutulabilir veya ince eleyip sık dokumayı bilmeyen öteki ülke fonlarını/şirketlerini bir tarafa koyalım.

Ya, bu sahte ürünlerin en büyük alıcılarından olan AB ülkelere, AB orijinli dev bankalara/şirketlere ne demeli? İşlerine geldiğinde kılı kırk yaran “AB müktesebatı”, ilgili ülkelerin kamuoyunun duyarlılığına da tercüman olan gözetim ve denetim kurumları bu zokayı nasıl yutarlar, milyonlarca vatandaşlarına nasıl yuttururlar? Anlaşılan, onlar da ekonomi büyüten saadet zincirinin büyüünden kurtulamadılar...

Görüldüğü gibi, yaşanan krizi teknik nedenlerle izah etmek sığ bir yaklaşım olur ve yenilerinin tekrarını önleyemez. Burada esas olan, ülkeler arasında serbest rekabet ortamının yeniden sağlanması

ve dünya ticaretini bu temelde geliştirecek bir finansal yapılanma-ya/dünya para sistemine geçilmesidir. Tabii bu da gücü paylaşma demek olduğundan, ABD'nin işine hiç gelmez...

Kim bilir, ABD derin düşüncesi; özellikle Viyetnam savaşından bu yana katlanarak artan dış borçlarından kurtulmak ve elinde döviz fazlası biriken ülkeleri tekrar kendine bağımlı kılmak için bu oyunu bilerek oynamıştır. Bu yöndeki spekülasyonlar da az değildir...

Türkiye'de Önceki Krizler

Türkiye'de ekonomik kriz demek, döviz darboğazı demektir. İlacı da hep TL'ye değer kaybettirmek, yani devalüasyon yapmak olmuştur. Bunlardaki temel yaklaşım, döviz pahalı yaparak ithalatı kırmak (ayrıca ithalatta kota uygulaması vardı) ve ihracatı teşvik etmektir.

(1) II. Dünya Savaşı'ndan sonra, savaş (korkusu) ekonomisinden normal düzene geçmek amacıyla 1946'da yapılan ilk devalüasyonda dolar 1,80 liradan 2,82'ye çıkarıldı. 1950'li yılların ikinci yarısında tıkanan ekonomiyi açmak için yine devalüasyon yapıldı ve ünlü 4 Ağustos 1958 Kararları ile dolar bu kez 2,82 liradan 9,02 liraya çıktı. Bu arada IMF'den 300 milyon dolar destek sağlandı. 10 Ağustos 1970'te yapılan devalüasyonda dolar 13,5 liraya çıktı. Karma ekonomi modelinden serbest piyasa ekonomisine geçişin başlangıcı olan 24 Ocak 1980 Kararları ile yine devalüasyon yapıldığını ve doların 70 liraya çıkarıldığını görüyoruz.

İzleyen yıllarda, enflasyonu ölçü alan mini devalüasyonlarla uygulama devam etmiştir. Ancak ekonomimiz, döviz darboğazı yanında, özellikle 70'li yıllardan itibaren, enflasyon belasından da kurtulamamıştır. 80'li yılların ikinci yarısından itibaren bunlara bir de, giderek artan kamu iç borçları sorunu eklenmiştir.

(2) Son 15 yılda kriz aralığının 10-12 yıldan 7 yıla indiğini görüyoruz. Gerçekten, 7 yıl arayla 1994 ve 2001'de iki büyük kriz yaşadık. Şimdi yine 7 yıl sonra üçüncü krizi yaşıyoruz. (Arada bir de 1998 yılında Rusya üzerinden gecikmeli ithal ettiğimiz Uzakdoğu'nun krizini yaşamıştık.)

1994 krizi, 1993 yılındaki rekor cari açığımızdan kaynaklanmıştı. (1992'de yalnızca 974 milyon dolar olan bu açık, bir yıl sonra %657 oranında artarak 6,4 milyar dolara fırlamıştı.) 2001 krizinde de benzer bir durum olmakla beraber (1999'da 1,4 milyar dolar olan cari açık, 2000 yılında %714 artışla 10 milyar dolara çıkmıştı), burada ayrıca sabit kuru dayatan IMF'nin ve o dönemin Merkez Bankası ve ekonomi yönetimlerinin (özellikle yılların birikimi olan ağır görev zararları nedeniyle), dara düşen kamu bankalarını bile fonlamada "kraldan ziyade kralcı" tutumlarının da büyük dahli olmuştu. 2001 krizinin, bankacılık sektörünü "reforma tabi tutmak", daha doğrusu yabancıların kontrolüne almak için kasıtlı olarak çıkarıldığı yolunda, vaktiyle önemli görevler yapmış emekli yöneticilerin açık görüşleri de vardır...

- Bunların dışında, dış kaynaklı günümüz krizine ışık tutması bakımından üzerinde durulması gereken, ancak zararı sınırlı kaldığı için (aslında öyle sanıldığı için) genelde görmezden gelinen 2006 yazında yaşadığımız finansal dalgalanmalar söz konusudur. Piyasalarımızdaki bu dalgalanmalar dövizde ve faizde büyük çıkışlara, borsada önemli düşüşlere yol açmış, ayrıca 2006 başında yürürlüğe konulan, menkul kıymet kazançlarındaki %15'lik vergi kesintisi yabancılar için sıfırlanmıştı...

2006 yılındaki bu finansal dalgalanmalar, küreselleşen piyasa ortamlarında istediği gibi at koşturun uluslararası sermaye için, özellikle mali piyasaların ne denli spekülasyonlara açık olduğunu, bunlara bel bağlayarak, denetim ve gözetimden yoksun ekonomi politikalarının ülke çıkarlarına hizmet etme yerine, ekonomimizi dışa bağımlı hale nasıl getirdiğini ve olanlardan pek ders alınmadığını açık olarak göstermektedir.

Başka bir anlatımla; Türkiye gibi dış rüzgârlara tamamen açılmış bir ekonomiye kriz, halen olduğu gibi dış dalga ile gelebileceği gibi, şartlar olgunlaştırıldığında, içerde oluşturulan dalgalarla da yaratılabilmektedir...

Yaşadığımız Krizde Türkiye

1. Genel Olarak: Türk ekonomisi özellikle son altı yılda rekor dış ticaret ve cari işlem açıkları yanında, büyük yük oluşturan dış borçlarla boğuşmaktadır. Son verilere göre 172 milyar dolara ulaşan özel sektörün dış borçları (2002'de 44 milyar dolar) büyük kırılmalıklar yaratmaktadır.

Bunlara bir de, küresel krizin kaçınılmaz görünen ve halen de özellikle dış finansman ve dış ticaret, üretim-yatırım, iç talep, büyüme ve istihdam/işsizlik alanlarında yaşanmaya başlanan olumsuz yansımaları eklendiğinde, özellikle 2009'un ilk yarısında çok daha sorunlu bir tablo ile karşılaşacağımız açıktır. Küresel krizin tek olumlu yansıması olan, enerji fiyatlarındaki hızlı düşüş ise, tek başına bu sorunların üstesinden gelmemize yetmeyecektir.

2. Yanlışlar ve Sonuçları: Türk ekonomisinde ve özellikle dış ticarete yaşadığımız sorunların başta gelen sebeplerinden biri de hastalığı küçümsememiz ve yanlış tanımlamamızdır. Böyle olunca da ekonomide düzlüğe çıkma yerine, tökezlemeler yaygınlık ve yoğunluk kazanıyor.

Unutmayalım ki, sağlık için söylenen "Doğru teşhis tedavinin yarısıdır" kuralı ekonomi için de fazlasıyla geçerlidir. Bu noktadan hareketle, ekonominin dış dengesinde özellikle son yıllarda yaşanan çok olumsuz gelişmeleri önce doğru görmeli, sonra da bunların ana nedenlerini ortaya koyup çarelerini bulmalıyız.

Aksini yaparsak, örneğin; dış ticarete yalnızca ihracat artışı yönüyle bakıp, ithalat patlamasını görmezden gelirsek, bunun sonucu olup adeta geometrik dizi ile artan dış ticaret ve cari işlemler açıklarının tüm ekonomimiz, hatta geleceğimiz için yarattığı büyük riskleri gözardı ederek "Finanse edildiği sürece sorun yok!" yaklaşımıyla yanlış politikalara devam edersek, ayrıca yeni açıklanan Aralık 2008 işsizlik rakamlarına (%13,6) "mevsimlik" gözüyle bakarsak, yalnızca akıntıya ve yaklaşan fırtınaya kürek çekmiş oluruz...

"Yüksek reel faiz, düşük kur" şeklinde özetlenebilecek mevcut dış ticaret politikamız, 2001 Krizi sonrasında uygulamaya konulan ve 2-3 yıllık bir ara dönem önlemi olan *Güçlü Ekonomiye Geçiş*

Programı'nın uygulama aracı idi. Oysa, aradan 7 yıl geçtiği ve özellikle 2005 yılından itibaren açık olumsuzlukları görüldüğü, hatta bunlar bizzat programın yapımcısı Kemal Derviş tarafından da defaatle söylendiği halde, bu yanıfta ısrar ediyoruz... Sormak gerekir: Bunun çıkar yol olmadığını anlamak için, Allah korusun, yine 2001 benzeri ağır bir kriz mi yaşamamız gerekiyor?..

3. Riskler: Bu küresel krizin bizi de vurmaya başlayan dalgaları, özellikle 2009 yılında ekonomide başlıca şu olumsuzlukları yaratabilir veya daha da derinleştirebilir:

- Bankalara büyük kaynak sağlayan dış borçlanma imkanlarının azalması ve/veya maliyetinin yükselmesi (her ikisi de halen yaşanıyor),
- Merkez Bankası'nın önemli faiz indirimlerine rağmen, yine de rekor düzeydeki yüksek reel faizle sıcak paranın içerde kalmaması veya yeterince gelmemesi,
- Bunun etkisinde döviz kurunun daha da yükselmesi (bu konuda DTH'ler önemli bir sigorta görevi görmektedir),
- Halen yaşandığı gibi, özellikle ABD ve Avrupa'daki durgunluk nedeniyle, döviz kuru desteğine rağmen ihracatın daha da zayıflaması,
- Reel sektörün dış borçlanmalarda ve geri ödemelerde darboğaza girmesi, bu yüzden bankaların kredi musluklarını daha da kısması,
- Tüketici kredilerinde ve kredi kartı ödemelerinde mevcut sorunların çok daha büyük boyutlara ulaşması,
- Bunlara bağlı olarak kredi hacminde, vergi tahsilatında, üretimde ve istihdamda giderek artacak daralma yanında, işsizlikte artışın, büyümede ise düşüşün daha da hızlanması. (2009'un ilk çeyreğinde eksi büyüme beklentisi yaygındır.)

Türkiye'nin Krizi ve Önlemler

Öncelikle belirtelim ki, sanki ekonomimizin gidişatı hiç sorunlu değilmiş gibi, yetkililerin *"Bu bizim krizimiz değildir"* mealindeki söylemi çok yanıftır ve bu, dünden hiç ders çıkarmadığımızı da ifade

etmektedir. Krizi asgari hasarla atlatmanın ve yeterli kalıcı büyüme-ye yeniden sağlam zemin hazırlamanın; dış dalgalarla/sıcak para ile ve ithalatla değil, ancak tüketimi canlandırma ve yatırım–üretim–ihracat üçlüsünü harekete geçirme ile olabileceği inancı içinde, krize karşı somut önerilerimizi aşağıda sıralıyoruz.

1. Genel Yaklaşım; Öncelikle katılımcı bir yaklaşımla (ESK örneği) hazırlanacak gerçekçi bir ekonomik program ve acil eylem paketi için hemen işe koyulmak gerekir. Merkez Bankası'nın son aldığı kararlar (bankalar arası döviz akışkanlığı, döviz depo kredilerinde vade uzatımı ile mevduat munzam karşılıklarında, borç verme ve borçlanma faizlerinde önemli faiz indirimleri vd.) doğru olmakla beraber, bunların öteki ekonomik ve mali önlemlerle birlikte hızla desteklenmesi gerekir. Çünkü bu konularda Merkez Bankası değil, Hükümet ve diğer ilgili kuruluşlar yetkilidir. Ayrıca müşterek önlemlerin sinerji etkisi ve inandırıcılığı, birbirinden kopuk kararlardan çok daha fazla olur.

Bu bakımdan, dördüncüsü (?) gündemde olan ve “açıklandı-açıklanmadı, paket olacaktı-olmayacaktı” tartışmaları içinde yılan hikayesine dönen acil önlem paketine bir bütün olarak en kısa sürede son şekli verilmelidir. Çünkü piyasalar, reel sektör, kamuoyu ve dış çevreler bu konuda bir beklenti içine girmiştir/sokulmuştur.

2. Öneriler: Böyle bir paketin illa da para dağıtan bir sandık olması da beklenmemelidir. Yeni ekonomik programda ve özellikle çalışmalarının sürdüğünü tahmin ettiğimiz tamamlayıcı pakette özellikle şu önlem ve düzenlemeler üzerinde durulması gerektiği görüşündeyiz:

- 2001 Krizi'nden en büyük dersi mutlaka çıkararak, mali piyasalar yeterince ve daha fazla gecikmeden fonlanmalıdır. Bu konuda Eksimbank, TKB, TSKB ve kooperatif birliklerine öncelik verilmelidir.
- Kredi ve borçlanma maliyetleri düşürülmelidir. Bu kapsamda Merkez Bankası'nın faiz indirim kararlarına ek olarak BSMV'nin hiç değilse bazı kredi türlerinde azaltılması hatta kaldırılması, ayrıca şirketlerin tahvil ihracının teşviki düşünülmelidir. (Bu bağlamda

damga vergisi, gerekirse gelir vergisine ve harca dönüştürülerek kaldırılmalıdır.)

- Özellikle KOBİ'ler ve esnaf için mali yükümlülükler bir süre için düşürülmeli, taksitlendirilmeli veya ertelenmelidir. (Bu konuda KOBİ'lere KOSGEB ve Halk Bankası kanalıyla kullanılacak Can Suyu Kredileri olumlu bir önlem olmakla beraber, miktarın en az 2 milyar TL'ye çıkarılması gerekir. (Yeni yasayla gelen 5 puanlık prim indirimi yeterli olmamıştır. Esasen mevcut vergi yapısı ile kayıtdışı önlemek bir hayaldir. Piyasaların, salt vergi kaçırmak için değil, kriz ortamında ayakta kalabilmek için bu yola başvurduğu unutulmamalıdır.)
- Merkez Bankası'ndaki KMDTH/işçi dövizleri hesabı kamu bankaları kanalıyla etkin kullanılmalıdır. Bu yolla ticari bankaların sendikasyon kredilerinin yenilenmesinden doğabilecek boşluk bir süre için kısmen veya tamamen doldurulabilir. Ayrıca bu hesaplara yeterli faiz verilmelidir. (Yürürlükteki "Varlık Barışı"nın bekleneni vermeyeceği anlaşılıyor. (4)
- "Mali Disiplin" ve yeni moda "mali kural" kavramlarını çok sınırlı anlamda kullanma alışkanlığından mutlaka vazgeçilerek, kamu altyapı yatırımlarını hızlandırılmalıdır. Bu konuda planda ve programlarda da öngörüldüğü gibi YİD ve YD gibi finansman modellerinden de etkin olarak yararlanılmalı, ilgili ihalelerin sürekli ertelenmesi (örneğin Afşin-Elbistan'ın C ve D santralleri) sorununa mutlaka bir çözüm bulunmalıdır.
- Yatırım ve üretim teşvikleri artırılmalıdır. Bu konuda bir vergi kaybı olacağı endişesi kanımızca yanlıştır. Çünkü bu teşvikler verilmediği takdirde yatırım ve üretim sınırlı kalmakta, vergi geliri de artmamaktadır. Oysa verilen bu tür teşviklerle yapılan ek işler hem doğrudan ilave kamu geliri yaratmakta, hem de yatırım ve üretim harcamaları yoluyla istihdam, tüketim ve üretim süreçleri yeniden canlılık kazanmaktadır. Dolayısıyla yalnızca yatırım yapan değil, aynı zamanda devlet, çalışan ve tüketen de ekonomiye katkı sağlamaktadır.
- Çin'in ucuz mallarına karşı GB kapsamında önlem alınmalıdır. GB nedeniyle ve ayrıca 2005 yılından bu yana yürürlükte olan

dünya tekstil antlaşması yüzünden, Çin gibi ülkelere AB'nin ortak gümrük tarifelerini (OGT) uygulama zorunluluğumuz, hem devletin gelir kaybına, hem de reel sektörün haksız rekabete uğramasına yol açmaktadır. Bu konuda GB antlaşması çerçevesinde mevcut olan görüşme-danışma mekanizmaları ve zararlara karşı önlem alma hakkı mutlaka kullanılmalıdır. "Aman AB adaylık süreci zarar görmesin" saplantısına nihayet son verilmelidir. Çünkü bıçak kemiğe dayanmıştır. (Çin'le ticaretimizde açık 2000 yılında 1,2 milyar dolar iken, 2007 sonunda 12,2 milyar dolara fırlamıştır.)

- Komşularla ve yakın çevre ile ticarete ağırlık verilmelidir. Hiç bir gelişmiş ülke yoktur ki, en büyük ticareti komşularıyla ve yakın çevresiyle yapmış olmasın. Almanya-Hollanda-Fransa ve Amerika-Kanada-Meksika örnekleri ortadadır. Son yıllarda komşularla ticarete önemli gelişmeler sağlanmakla beraber, petrol ve doğalgaz bağımlılığımız nedeniyle yine de toplamda ve özellikle Rusya ve İran'la ticarete büyük açıklar vermekteyiz. (Bu iki ülkeyle toplam ticaretteki açığımız 2000 yılında 3,8 milyar dolar iken, 2007'de 24,5 milyar dolara çıkmıştır.)
- Türkiye için büyük gelecek vadeden döviz kazandırıcı hizmetlerin ve bu kapsamda özellikle yurt dışı müteahhitliğin, uluslararası taşımacılığın ve lojistik sektörünün önündeki engelleri kaldırılmalıdır.
- Özellikle yenilenebilir enerji (bu konuda güneş ve rüzgar enerjisi sistemleri Türkiye'yi zamanla dışa bağımlı olmaktan kurtarabilir) yatırımları yeni bir modelle teşvik edilmelidir. Bu amaçla enerji yatırımları için halka açık olma şartlı vergi muafiyeti sağlayan GYO modeline uygun bir Enerji Yatırım Ortaklıkları/EYO modeli düzenlenmesi yapılmalıdır. (SPK'nın bu konuda yalnızca kamu altyapı yatırımları için bir çalışma yapması kanımızca yetersizdir. Bu projenin önerdiğimiz yönde genişletilmesi çok daha etkili olacaktır.)
- Ara malı üretim yatırımları yanında, yerli girdi kullanan sanayiler kredi ve vergi kolaylıkları yoluyla teşvik edilmelidir. Yerli girdiyle üretim/ihracat yapanla, ithal girdi kullanan aynı kefeye konmamalıdır.
- İç göçü azaltmak ve büyük kentleri, çeşitli sosyal ve ekonomik sorunların kaynağı varoş kuşatmasından kurtarmak. İçin, bölgesel ve kırsal kalkınmaya yeterli kaynak ayrılmalı, bu amaçla tarım ve

hayvancılığa üretime bağlı gelir desteği verilmelidir. (GAP için öngörülen fon aktarımı DOKAP, DAP vd. için de olmalıdır.)

- KİT yatırımları ve destekleme alımları artırılmalıdır. Bunun için Merkez Bankası'nın reeskont kredileri ve kooperatif birliklerinin kaynakları güçlendirilmelidir.
- İMF ile görüşmeleri sonuçlandırılmalıdır. İMF'nin bizim için kurtarıcı olacağını hiç düşünmedik ve düşünmüyoruz. Ancak çeşitli telkinler veya krizin yarattığı riskler dolayısıyla, ilgili tüm çevreler (özellikle alınacağı söylenen yüklü kredi yönünden) bir beklentiye sokulmuş, hatta borsada bu beklenti büyük ölçüde satın alınmıştır. Bu nedenle, geçmiş örnekleri esas almayan ve mutlak surette ülkemiz çıkarlarını gözeten (İMF'ye her işimize karışma hakkı vermeyen) kısa süreli bir anlaşmanın sağlanması uygun olacaktır. Anlaşmazlık konusu olarak gösterilen noktalarda (özellikle gelir idaresinin bağımsızlığı) İMF'nin fazla ısrarcı olmayacağı anlaşılıyor. (5)
- Çek Yasası'na işlerlik kazandırılmalı, kriz nedeniyle piyasalarda artan mal ve hizmet tıkanması bu yolla da aşılmalıdır.
- Hızla artan "kredi" kartı (ödeme kartı değil) borçlarına mutlaka bir çözüm bulunmalı ve faizlerine üst sınır getirilmelidir. Bu yöndeki yasa önerisinin geçen dönem kadük olması talihsizliktir.
- Mevduat güvencesi belli bir süre için makul düzeyde (örneğin 100 bin TL) yükseltilmelidir. Kaynak kaçışını önlemek için, uygun faiz yanında böyle bir önleme de gerek vardır.
- Krizden en büyük zararı gören inşaat sektörü canlandırılmalıdır. Bu amaçla ve eldeki büyük konut stoklarını eritmek için, kredi faizleri kısmen veya belli büyüklükteki (örneğin 100-120 m2) konutlar için gider yazılabilmelidir. Bu düzenleme kayıtlı ekonomiyi de teşvik edecektir. (Açıklanan son vergi indirimi yetersizdir.)
- Ödemelerde banka kullanımını yaygınlaştırılmalıdır. Yalnızca kira ve ücretlerin değil, mümkün olan tüm ödemelerin bankalar vasıtasıyla yapılması teşvik edilmelidir. Bu bağlamda 200 TL'lik yeni bir kağıt para çıkarılması yanlış olmuştur.
- Yatırım Bankaları üvey evlat olmaktan çıkarılmalıdır. Örneğin ticari bankaların bu alana ölçsüz tasallutları gündemdeki yeni yasa

ile önlenmelidir. (Almanya'da uzun vadeli konut kredileri ticari bankalarca değil, birer yatırım bankası olan yapı tasarruf sandıkları/Bausparkassen tarafından verilir.)

- Yukarıdaki önlem ve öneriler doğrultusunda adeta "hiç kriz olmayacak" anlayışıyla ve yerel seçimlere göre hazırlanan 2009 bütçesinin revize edilmesi (ki, bu düzeltme İMF ile anlaşmadan sonra esasen fiilen yapılmış olacaktır), ayrıca ilgili mevzuatın yaz-boz tahatası olmaktan çıkarılması gerekmektedir.

Bütün bu öneriler elbette geniş ölçüde kaynağa ihtiyaç gösterecektir. Bunun mutlaka ek vergi ya da borç olmaması gerektiği de açıktır. Başta gelir vergisi reformu (6) olmak üzere, önerdiklerimizin aynı zamanda kaynak yaratma yönleri olması yanında; tüm olumsuzluklara ve yanlış politikalara rağmen, Türk ekonomisinin mevcut imkanları, Türkiye'nin avantaj ve zenginlikleri ile böyle bir program ve paketin rahatlıkla finanse edileceği inancındayız. Yeter ki, bunun bilincinde olalım, bu konuda gönül ve eylem birliği içinde bulunalım ve artık hatalardan ders çıkaralım, yenilerini de yapmayalım...

SONUÇ

2009 (ve yakın gelecek) penceresinden küresel ekonomik krize baktığımızda şu noktaları vurgulamak istiyoruz:

- Ünlü "*Şirketleri iflas etmeyen bir ekonominin kendisi iflas eder*" deyi mi hemen her ülke için geçerli olabilir. Ancak ABD için asla... Çünkü ABD'nin yukarıda açıkladığımız dünya parası dolar gibi bir imtiyazlı durumu söz konusudur.
- Ancak bu daha ne kadar sürebilir? Çünkü; doların bu tekel konumu sürdüğü, petrolün yalnızca bu parayla satılması dayatması kırılmadığı, mali piyasalar uluslararası kurallarla ve ilgili ülke kuruluşlarıyla denetlenmediği, ayrıca "serbest" piyasa ekonomisi anlayışının, "sosyal boyut"u yok sayması ve devleti yalnızca işine geldiği zaman hatırlaması geçerli olduğu sürece, bu krizler, ancak yenilerinin tohumları ekilerek önlenebilir... 2 Nisan 2009'da Londra'da toplanacak ikinci G-20 Zirvesi'nden de bu bağlamda fazla beklenti sürpriz olacaktır. Çünkü "çatlak sesler" şimdiden çıkmaya başlamıştır...

- Sorunu temelden çözecek dünya liderliği şimdiye kadar hiç ortaya çıkmadı. ABD'den beklenen bu liderlik yerine, Sovyetler Birliği'nin dağılması ile dünyada tek süper güç kalan bu ülke, dünyada daha adil bir ekonomik ve sosyal düzenin kurulmasına öncülük edeceği yerde, sahip olduğu imtiyazlarla (haksız nedenlere dayalı savaşlar yoluyla da olsa), konumunu daha da güçlendirmek yolunu seçti ve bu yol, dünya genelinde bugünkü kaotik ortamı ve krizi yaratan başlıca nedenlerden biri oldu.
- ABD'de adeta bir demokratik devrim yaparak seçilen ilk siyahi başkan B. Obama, yalnızca Amerikan halkının değil, tüm dünyanın büyük ümitler beklediği bir lider olarak geçen ay işe başladı. Dünyanın kaostan ve krizden çıkışı için bu ümitlerin hayale dönüşmemesini gönülden diliyoruz.
- Ülkemize gelince: Dış dalga lehimize olduğunda, başarıyı kendimizden bilme tutkumuzu, bu defa "Bu bizim krizimiz değil" bahanesine dönüştürmeden; Türkiye olarak, ülkemizin geleceği açısından ortak sorumluluk bilinci içinde ve hızla hareket etmek zorundayız. Çünkü ateş bacayı çoktan sardı...

AÇIKLAMALAR:

1. Bu balonun patlamasıyla, öncelikle ABD ile AB ülkelerinde örneğin; trilyonlarca dolar tutarındaki türev kağıtların değerleri büyük oranda buharlaştı, borsalarda çöküntü niteliğinde düşüşler yaşandı, döviz ve emtia piyasalarında büyük dalgalanmalar oldu, kredi faizleri yükseldi; ayrıca kapanan, kurtarılan veya el konulan/el değiştiren finansal kuruluşlar çoğaldı, finans piyasalarında görülmedik ölçüde işsizlik ortaya çıktı.. (Ek bilgi için bkz. Jeopolitik Dergisi'nin Ekim 2008 sayısında yer alan "ABD Krizi Derinleşerek Yayılıyor" başlıklı yazımız.)

2. Ekonomik paket büyüklüğünde Mart 2009 başı itibariyle ABD 5.337, İngiltere 1.898, Almanya 753, Çin 668, Japonya 557 ve 4 milyonluk İrlanda 52 milyar dolarla (GSYH'sının %194'ü) ilk 6'yı oluşturmaktadır. 45 ülkeyi kapsayan listede Türkiye bulunmamakta; krizden büyük ölçüde etkilenen Fransa, S. Arabistan, Hollanda,

İspanya, Belçika, Rusya, İsveç ve G. Kore, 483-235 milyar dolarlık paket aralığındaki öteki ülkeleri oluşturmaktadırlar. (Bkz. Haber Türk/14.03.2009)

3. Ek bilgi için bkz. Jeopolitik Dergisi'nin Mart 2008 sayısında yer alan "Ekonomide Riskler, Fırsatlar ve 2023 Hedefi (4)" başlıklı yazımız.

4. Sanki bizde varlığa/servete karşı bir savaş varmış gibi bu isimle tanıtılan 13.11.2008 gün ve 5811 sayılı Yasa büyük beklentilerle çıkarıldı. Ama medyada yansıyan gelişmeler hiç de beklenenler gibi olmuyor, olamazdı da. Çünkü o varlıkların (döviz) yurt dışına çıkarılış nedenleri yaşanan krizle azalmadı, arttı. Ayrıca, yabancı düşmanlığının ve küresel krizin acısını yaşayan Avrupa Türkleri'nde de sanıldığı gibi tasarruf imkanı pek kalmadı. Olanı da zaten yakın geçmişteki "yeşil sermaye oyunları" fazlasıyla alıp götürmüştü. Bu insanlarımızın olsa olsa örneğin Almanya'da daha geniş finansman imkanları olabilir ve iki ülke arasındaki faiz farkı dolayısıyla sınırlı bir yatırım yapma alternatifleri doğabilir. Öte yandan, yurt dışındaki insanlarımızı yalnızca krizden krize hatırlamak da işin etik yönüyle sorgulanması gereken bir başka konudur. Bu yasayla yine de bir şey yapıldı. O da, artık nerdeyse sıradanlaşan vergi aflarına "Beyanda bulun, vergi denetiminden kurtul" mealinde bir yenisinin daha örtülü şekilde eklenmesidir...

5. İMF'nin her işimize burnunu sokması, geniş ölçüde bizim zaafiyetimiz ve içerden yapıldığı söylenen bilgi aktarmalarının sonucudur. Örneğin, İMF yapılan anlaşma uyarınca bizden, bütçe açığını azaltmayı isteyebilir. Ancak bunun illa da vergi artırarak ya da harcamaları kısarak yapmamızı ve hele şu vergilerde şu yönde değişiklikler yapmamızı dayatamaz.

Bugünkü gelir vergisi, iki temel özelliği olan beyan esasından ve artan oranlılıktan tamamen sapmış durumdadır. Yeni program nedeniyle vergi reformu bağlamında kanımızca öncelikle gündeme getirilmesi gereken konu gelir vergisi reformudur. Bu reformun temel niteliği, kaynak ülke Almanya'da olduğu gibi, vergi tabanının genişletilmesi, özellikle ücretlilerin de beyanname vermesi, basit usulde vergilemenin "götürü hasılat-gerçek gider" esasına göre yeniden

düzenlenmesi ve gelir vergisi tarifesinin gerçek artan oranlılık niteliğinde yeniden düzenlenmesidir. Böylece ücretlilerin vergi kesintisi/kredisi yoluyla ödedikleri vergilerden bir kısmını sağlık, eğitim ve kültür harcamaları yoluyla geri almaları teşvik edilebileceği gibi, belge düzeninin yerleşmesi ve kayıtdışılığın önlenmesinde de çok önemli bir yol alınmış olur.